problemă a limbajului în ştiinţă şi ortodoxie

Putem spune că secolul al XX-lea a fost secolul limbajului. Susţin aceasta nu numai prin exemplul dezvoltării lingvisticii în gândirea secolului trecut, ci şi prin direcţiile predominante în filosofie (analitică şi hermeneutică), prin semiotică, teoriile comunicării, matematică (de exemplu, limbajele formale, teorema lui Goedel, teoria informaţiei), informatică (programarea calculatoarelor se face în limbaje specializate, de programare, inspirate din limbajele umane de comandă) şi inteligenţa artificială (sistemele de înţelegerea limbajului natural). Este însă foarte semnificativ că problema studierii limbajului, în loc să se îndepărteze de religie, după cum vom vedea, se întoarce la semnificaţii mai profunde, oferite de religii şi, în special, de creştinismul ortodox. Acest fapt poate părea însă paradoxal în contextul secularizării şi triumfului informaticii, care aspiră chiar la realizarea de roboţi cu inteligenţă artificială, care să fie capabili să dialogheze în limbaj natural. Paradoxul însă apare doar dacă gândim din perspectiva unor şabloane de gândire care afirmă că există o prăpastie între ştiinţă şi religie, că ştiinţa trebuie făcută alungând religia precum necuratul (conform unui dogmatism, în sens invers, al ştiinţei împotriva religiei) şi că religia condamnă ştiinţa şi persecută sau chiar omoară oamenii de ştiinţă, dându-se repetat 2-3 exemple, cum ar fi Galileo Galilei sau Giordano Bruno.

Voi începe cu sfârşitul celor spuse mai sus, evidenţiind că Biserica Ortodoxă, din câte ştiu, nu a ars pe nimeni pe rug, cu atât mai puţin vreun om de ştiinţă. Mai mult, creştinismul nu afirmă dogma credinţei fără cercetare, nu condamnă gândirea sau judecata. Din contră! La o căutare rapidă în versiunea electronică a Bibliei, am găsit mai multe fragmente revelatoare în care se recomandă cercetarea, gândirea şi înţelepciunea. „Să ia aminte cel înţelept şi îşi va spori ştiinţa, iar cel priceput va dobândi iscusinţa de a se purta, pătrunzând cu mintea pildele şi înţelesurile adânci, graiurile celor înţelepţi şi tâlcuirea lor nepătrunsă. Frica de Dumnezeu este începutul înţelepciunii; cei fără minte dispreţuiesc înţelepciunea şi stăpânirea de sine.“ (Pilde 1, 5-7). Judecata şi înţelegerea sunt nişte deziderate: „O, de ar judeca ei şi de s-ar gândi la aceasta! De ar pricepe ce are să fie cu ei mai pe urmă” (Deut. 32.29). Mintea este recomandată pentru cercetare: „Cercetaţi cu mintea cele ce s-au întâmplat de azi şi mai în urmă, din ziua a douăzeci şi patra a lunii a noua, ziua în care s-a pus temelia templului Domnului! Şi fiţi cu băgare de seamă!“ (Agheu, 2.18). Este un ideal de a forma o minte cât mai matură: „Fraţilor, nu fiţi copii la minte. Fiţi copii când e vorba de răutate. La minte însă, fiţi desăvârşiţi.“ (I Cor. 14.20).

Faptul că mulţi oameni de ştiinţă au fost profund religioşi, şi chiar s-au inspirat în teorii şi descoperiri celebre din religie, este cunoscut şi studiat. De exemplu, nu comentăm poziţia religioasă a lui Newton, dar ce este cert este că religia avea un rol primordial în gândirea şi teoriile lui[1]. În continuare am să mă refer însă la problema „minţii”, adică a inteligenţei

[1] Se poate consulta http://www.galilean-library.org/snobelen.html

artificiale, în particular la problema înţelegerii limbajului natural, făcând legătura cu Mihail Bahtin, un gânditor din ce în ce mai influent în ştiinţă[2], şi prin el, cu religia ortodoxă.

Concepţia dialogistică a lui Bahtin despre limbaj vine să adauge o lumină nouă la nereuşitele inteligenţei artificiale în dezvoltarea de programe de înţelegere a limbajului. În acest sens, Terry Winograd remarcă faptul că programelor de inteligenţă artificială le lipseşte empatia, capacitatea de a îl înţelege pe celălalt, fapt ce duce la o imposibilitate de a stabili un dialog adevărat, de a înţelege cu adevărat ce spune un altul.[3]

Omul, spune Bahtin, este însă un complex ce nu poate fi reificat: „în tot omul există ceva ce nu poate fi dezvăluit decât de el însuşi într-un act liber al conştiinţei de sine şi al cuvântului său, ceva ce nu-şi poate afla expresia exterioară într-o definiţie formulată de către altcineva”[4] . Esenţa limbajului este, după cum evidenţiază Bahtin, caracterizată prin dialog, comuniune, inter-animare şi inter-pătrundere[5]. **Aceste idei ale lui Bahtin sunt astăzi la baza celor mai actuale modele ale învăţării colaborative sprijinite de calculator**.[6] El spune că „... adevărata viaţă a personalităţii este accesibilă numai în cazul unei pătrunderi dialogale căreia îi răspunde ea însăşi printr-o răspundere liberă şi nestingherită’ [7]. „Totul converge spre dialog, spre opoziţie dialogală, considerată centrul întregului. Totul este doar un mijloc, în timp ce scopul e dialogul”[8] .

Ideile lui Bahtin sunt însă bazate pe idei fundamentale ale creştinismului ortodox, cum ar fi perihoreza, Sfânta Treime, ideea Cuvântului întrupat. Rolul central al dialogului trebuie înţeles mai profund, el este împărtăşire, comuniune, după cum remarcă Mihailovic, „participanţii la dialogul bahtinian încep să devină comunicatori în sens euharistic”[9]. Mai mult, citându-l pe Dostoievski, Bahtin evidenţiază că „trebuie să ne punem mereu întrebarea: convingerile mele sunt oare drepte? Posibilitatea de a le verifica este una singură – Hristos” [10].

Ştefan Trăuşan-Matu,
Facultatea de Automatică şi Calculatoare,
Universitatea „Politehnica“, Bucureşti

---

[2] Deşi a murit doar acum aproximativ 30 de ani, există deja o conferinţă internaţională anuală în care se studiază ideile lui Bahtin.

[3] http://hci.stanford.edu/~winograd/papers/thinking-machines.html

[4] Bahtin, op.cit., p. 82

[5] „Problemele poeticii lui Dostoievski”. Ed. Univers, 1970

[6] Koshmann, T., Toward a Dialogic Theory of Learning: Bakhtin’s Contribution to Understanding Learning in Settings of Collaboration, in C.Hoadley and J. Roschelle (eds..), Proceedings of the Computer Support for Collaborative Learning 1999 Conference, Stanford, Laurence Erlbaum Associates, SUA.

[7] ibid. p.83

[8] ibid. p.356

[9] Mihailovic, A., Corporeal Words: Mihail Bakhtin’s Theology of Discourse, Northwestern University Press, 1997, p.18).

[10] Bahtin, op.cit., p.135